

Problematika dětských práv a komerčního sexuálního zneužívání dětí u nás a ve světě

J. Dunovský

M. Mitlöhner

K. Hejč

J. Hanušová-Tlačilová

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umísťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

„Rádi bychom poděkovali programu Phare, Nadaci Naše Dítě, Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu, Ministerstvu vnitra ČR, a Vzdělávacímu institutu ochrany dětí, bez jejichž podpory by nebylo možné tuto knihu vydat.“

Kolektiv autorů

VZDĚLÁVACÍ INSTITUT
OCHRANY DĚTÍ

AGIS 2004

With financial support from the AGIS Programme
European Commission - Directorate General Justice
and Home Affairs

Obsah

Předmluva	9
1. Úvod (<i>J. Dunovský</i>)	11
2. Vývoj poznávání a současná situace komerčního sexuálního zneužívání dětí ve světě a u nás (<i>J. Dunovský</i>)	15
2.1 Vývoj právního vztahu rodičů a dětí	15
2.2 Dítě a jeho práva v základních mezinárodních dohodách	16
2.2.1 První dohody o právech dítěte	16
2.2.2 Úmluva o právech dítěte z roku 1989	17
2.2.3 Ublížování dítěti	17
2.2.4 Vývoj, identifikace a formy úmyslného ublížování dětem	18
2.2.5 Komerční sexuální zneužívání dětí	20
2.2.6 Závěr	31
3. Analýza a komparace mezinárodních dokumentů v oblasti boje proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí (<i>K. Hejč</i>)	33
4. Analýza vnitrostátní legislativy ve vztahu k syndromu zneužívaného a zanedbávaného dítěte a komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí (<i>M. Mitlöhner</i>)	61
4.1 Teoretická východiska a výklad základních pojmů	61
4.2 Platná právní úprava	65
5. Péče o děti ve zvlášť obtížných situacích ve Francii a ve Švédsku (<i>J. Dunovský, K. Hejč</i>)	75
5.1 Francie (<i>J. Dunovský</i>)	75
5.1.1 Vývoj péče o děti a rodinu ve Francii	75
5.1.2 Současná situace péče o rodinu a děti ve Francii a její uspořádání	76
5.1.3 Generální rada a její činnost	76
5.1.4 Francouzská legislativa ve prospěch dítěte a jeho ochrany	77
5.1.5 Ohlašovací povinnost syndromu CAN a CSA	78
5.1.6 Ministerstvo vnitra Francouzské republiky jako ochránce dětských práv	78
5.1.7 Návštěva Ministerstva zahraničních věcí Francouzské republiky	79
5.1.8 Násilí v rodině a dětská prostituce pohledem Ministerstva rodiny, zdraví, mládeže a postižených Francouzské republiky	79
5.1.9 Veřejný obhájce dětských práv ve Francii a jeho činnost	80
5.1.10 Psychoterapeutické centrum pro děti s CAN	81
5.1.11 Celkový postoj k syndromu CSA a CSEC ve Francii a jinde	81
5.1.12 Základní přístupy a principy boje proti CSA a CSEC	82
5.1.13 Komplexní péče o dítě s CSA	83

5.1.14	Sociální práce s oběťmi CSEC v České republice	83
5.1.15	Monitoring syndromu CSA a CSEC a jeho problémy	84
5.1.16	Srovnání péče o děti ve Francii a v České republice	84
5.1.17	Doporučení pro péči o dítě v České republice	87
5.1.18	Závěr	88
5.2	Švédsko (<i>K. Hejč</i>)	89
5.2.1	Vývoj a stav švédské legislativy	89
5.2.2	Legislativa Švédska a České republiky	92

6. Péče o komerčně sexuálně zneužívané děti ve vztahu k mezinárodním

a národním dokumentům, úmluvám, dohodách a setkáním (<i>J. Dunovský</i>)	95
6.1 Úmluva o právech dítěte ve vztahu k CSA a CSEC	95
6.1.1 Přímé zasažení dítěte CSA podle Úmluvy	95
6.1.2 Nepřímé zasažení CSA podle Úmluvy	96
6.1.3 Úmluva o právech dítěte jako vstup pro poznávání a řešení syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, zvláště pak sexuálně zneužívaného	97
6.2 Vznik mezinárodního hnutí ECPAT	99
6.3 Zvláštní zpravodajka pro obchod s dětmi, dětskou prostitucí a pornografií	100
6.4 Tři nejdůležitější katalyzátory boje proti CSEC	101
6.4.1 Doporučení Zvláštní zpravodajky pro boj proti CSEC na národní a komunitní úrovni	102
6.5 První Světový kongres proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí ve Stockholmu v srpnu 1996	102
6.5.1 Deklarace stockholmského kongresu	103
6.5.2 Agenda či Plán akcí proti CSEC	104
6.6 Světový kongres ve Stockholmu – zásadní obrat boje proti CSEC	105
6.6.1 Metodologické problémy v komplexní péči o dítě, zvláště ve vztahu k CSEC	105
6.6.2 Kriminalizace CSEC a některé „aféry“ v péči o děti s CSEC	107
6.7 Příprava Národního plánu boje proti CSEC	108
6.7.1 Národní plán proti CSEC v České republice	108
6.7.2 První Národní plán boje proti CSEC	110
6.7.3 „Vlastní“ 2. Národní plán boje proti CSEC	116
6.7.4 Poradní komise Ministerstva vnitra ČR k řešení problematiky obchodu se ženami a CSEC	117
6.7.5 Plnění Národního plánu boje proti CSEC a jeho aktualizace na další období	117
6.8 Druhý Světový kongres proti obchodu s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii v Jokohamě v roce 2001	118
6.8.1 K některým právním a organizačním požadavkům a problémům pro jurisdikci České republiky ve vztahu k boji proti CSEC	119
6.8.2 Internet a dětská pornografie	120
6.8.3 Jokohamský globální závazek 2001	121
6.9 Závěr	123

7. Syndrom CSEC ve vztahu k 2. Opčnímu protokolu OSN o obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii (J. Dunovský)	127
7.1 Mezinárodní spolupráce v boji proti CSEC	127
7.2 Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii	128
7.2.1 Obsah 2. OP	129
7.2.2 Přijetí, nebo nepřijetí 2. OP Českou republikou	131
7.3 Závěr	132
8. Monitoring komerčního sexuálního zneužívání dětí v České republice (J. Hanušová-Tlačilová)	133
8.1 Úvod	133
8.2 Komerční sexuální zneužívání dětí (CSEC) a jeho vývoj	134
8.3 Pornografie	136
8.3.1 Obecné poznatky	136
8.3.2 Dětská pornografie	137
8.4 Prostituce	137
8.4.1 Obecné poznatky k prostituci	137
8.4.2 Rizika prostituce	138
8.4.3 Dětská prostituce	138
8.4.4 Dětská prostituce v České republice	139
8.5 Sexuální turistika	140
8.6 Terapie dětí zasažených syndromem CSEC	141
8.7 Specifické rysy sy CSEC	141
8.8 Trestně právní úprava sy CSEC	141
8.9 Prevence	142
8.10 Praktická část	142
8.11 Závěr	147
9. Závěrečná doporučení (kolektiv autorů)	149
10. Jokohamský globální závazek 2001	155
11. Souhrn a závěr (J. Dunovský)	159
Podkladové a doplňující texty řešitelů výzkumného projektu MZv ČR č. RB 3/30/02, 50 – 02	161
Úvod	163
1. Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.	163
1.1 Dunovský, J.: Dítě a jeho pojetí podle definice obsažené v 1. článku Úmluvy o právech dítěte z roku 1989	163
1.2 Dunovský, J.: Plnění Úmluvy o právech dítěte v ČR podle hodnocení Výboru OSN pro dětská práva	167
1.3 Dunovský, J.: Péče o dítě a rodinu v tísní – systémové řešení problému	175

1.4 Dunovský, J.: Ochrana dětí v České republice a Úmluva o právech dítěte	182
1.5 Dunovský, J.: Návrh na zřízení Dětského krizového centra pro péči o děti a rodiny v tísni v Jihočeském kraji	190
1.6 Dunovský, J.: Základní principy a postupy při zřizování a činnosti Dětského krizového centra v Českých Budějovicích	195
2. JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.	201
2.1 Mitlöhner, M.: Právní aspekty pohlavního zneužívání	201
2.2 Mitlöhner, M.: Svádění k pohlavnímu styku podle § 217a tr. zákona	207
2.3 Mitlöhner, M.: Prevence komerčního sexuálního zneužívání dětí jako součást sexuální výchovy	212
3. Mgr. Karel Hejč	222
3.1 Hejč, K.: Švédský trestní zákoník (výtah týkající se sexuálního zneužívání dětí)	222
4. Jaroslava Hanušová-Tlačilová	226
4.1 Sexuální zneužívání dětí – oběti a pachatelé	226
Seznam užívaných zkratk a jejich význam	245
Věcný rejstřík	247
Jmenný rejstřík	251

Předmluva

Je mi velkou ctí, že jsem byl prvním a hlavním autorem této publikace požádán o napsání předmluvy. Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc. je totiž částečně mým učitelem, především v oboru sociální pediatrie. Ve svém vědeckém životě měl tu výhodu, že dokázal jako první vystihnout to, co je nejdůležitější a potřebné a kde je nutné řešit aktuální problém. Byl spoluzakladatelem dětských SOS vesniček v době, kdy v Československu nebylo nutné „řešit“ sociální problémy, neboť „nebyly“. Později definoval syndrom CAN a rozpracoval jeho teoretickou i praktickou část v podmínkách České republiky. Když už se zdálo, že není v české sociální pediatrii co nového řešit, je to opět on, kdo naléhavě upozorňuje na nový společenský fenomén, rodící se po otevření hranic, a zabývá se jím. Jde o komerční zneužívání dětí.

Nemohu však nevzpomenout další spoluautory. Jsou jimi významní odborníci v dané problematice, včetně studentky doktorského studijního programu na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Mgr. Jaroslavy Hanušové–Tlačilové. Velký dík patří rovněž sponzorům této publikace a Ing. Evě Ježkové a PhDr. Janu Vitoňovi, kteří publikaci připravili.

Publikaci přeji hodně úspěchů a dostatek čtenářů. Autoři salve.

V Českých Budějovicích 20. 8. 2004

Prof. MUDr. Miloš Velemínský, CSc,
děkan Zdravotně sociální fakulty
Jihočeské univerzity

1. Úvod

(J. Dunovský)

Úmluva o právech dítěte z roku 1989 přinesla zásadní změny v přístupech k péči o dítě ve světě i v každé jednotlivé zemi, jež ji přijala jako svůj závažný dokument. Odpovídá nejenom současným teoretickým poznatkům o potřebách, požadavcích a z nich vyplývajících právech dítěte, ale i praktickému ovlivňování a vlastní realizaci této péče. Ta spočívá především v zjišťování a posuzování nejlepšího zájmu a prospěchu dítěte, optimálního rozvoje všech jeho sil a schopností, nediskriminaci, společenské participaci a všestranné ochrany a pomoci při životních nepřízních dítěte i jeho rodiny a samozřejmě dalších požadavků na naplňování práv dítěte.

Ochrana a pomoc dítěti je nejstarším principem péče o dítě a uspokojování jeho základních potřeb při uvědomění si jeho vývojové proměnlivosti a zvláštní zranitelnosti. Při tom je třeba brát v úvahu jeho rozvíjející se identitu jak v oblasti tělesné, duševní, tak posléze sociální a právní.

Z hlediska historického vznikají tyto nové přístupy k péči o dítě, jejich racionální zdůvodnění a praktické prosazování až s příchodem osvícenství. To se stává základem a východiskem pro významné sociální a právní změny i nové vztahy mezi lidmi, při nichž samozřejmě nebylo možno pominout nové, demokratickému vývoji společnosti odpovídající postavení dítěte. Nebylo možno pominout ani nutnost vytvářet nové principy a způsoby péče o ně, které vycházely z celkového pozitivního přístupu k dítěti (J. J. Rousseau a H. Pestalozzi).

To se pak promítlo do vývoje vztahu společnosti k dítěti v následujících stoletích, do poznávání jeho vývoje v normálních podmínkách a hlavně pak v podmínkách patologických (v bídě, hladu, těžké tělesné práci, v jeho nepříznivém zdravotním stavu a vývoji, tělesném i duševním utrpení atd.). Odráželo se to také v objektivizování jeho potřeb za vzniku celé řady nových disciplín a angažování se v již existujících pozitivním směrem k dítěti a řešení jeho případné nepříznivé situace.

To vše vyúsťovalo do prvních, byť dílčích formulací práv dítěte (např. tzv. dětské zákony – *Chidrens' Acts* v Anglii, přijímané během celého 19. století a zakazující postupně různé formy a délku dětské práce až k jejímu úplnému zákazu).

Zde nebylo již možno obejít mezinárodní součinnost. Proto se na konci 19. a v 1. polovině 20. století vyvíjí snaha prosadit řešení této problematiky na internacionální úrovni. Tyto snahy výrazně podpořil vznik 1. mezinárodního společenství národů, Společnosti národů, v jejíž agendě se brzy objevila snaha zajistit co nejlepší prospěch a zájem pro každé dítě a hlavně ochranu a pomoc dítěti jakkoli ohroženému nebo trpícímu (*Ženevská deklarace práv dítěte, 1924*). Po založení Organizace spojených národů se přijímá vedle dílčích opatření ve vztahu k dítěti i nová mezinárodní dohoda o právech dítěte (*Charta práv dítěte, 1959*).

Avšak teprve až Úmluva o právech dítěte z roku 1989 plně začlenila významné poznatky o dítěti a jeho vývoji, hlavní principy péče o dítě do komplexní péče o ně, i do jeho postavení ve společnosti jako jejího plnoprávného člena. Současně chápe potřeby každého dítěte jako jeho požadavky na optimální vývoj, jež pak formuluje jako jeho práva.

Tak mají děti právo na všestranný, optimální vývoj a péči, zajišťovanou zásadně a v první řadě jejich rodinou. V souvislosti s právem na vlastní názor, jsou-li schopny jej již formulovat, získávají právo i na společenskou participaci. A zvláště právo na ochranu, pomoc a podporu, dostávají-li se z jakýchkoli důvodů do nějaké tísně a jsou-li jakkoli ohrožovány, poškozovány či již poškozeny.

Tyto děti se výstižně označují jako děti žijící ve zvlášť nepříznivých podmínkách či situacích. Tvoří významný podíl (až jednu třetinu – záleží na kritériích) v dětské populaci.

Mezi ně se řadí i děti týrané, zneužívané a zanedbávané. Jejich problematika byla racionálně poznávána, popisována a řešena až od poloviny minulého století. Pro svou závažnost a četnost, obtížné poznávání, léčení a rehabilitaci se dostala do centra pozornosti řady odborníků v péči o dítě s důsledky pro legislativu i exekutivu státních orgánů i klinickou práci zajišťovanou nejčastěji nestátními, dobrovolnými orgány. Současně se stal tento fenomén, tzv. syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte (Child Abuse and Neglect, dále jen „CAN“), jistým modelem či návrhem způsobů a postupů, jak řešit problematiku v oblasti jiných skupin dětí ve zvlášť obtížných situacích.

Syndromem týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte rozumíme jakoukoli nenáhodnou, preventabilní, vědomou, někdy i nevědomou činnost rodičů, vychovatelů nebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelná nebo odmítaná a poškozuje tělesný, duševní a společenský stav i vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt. Do tohoto krajně nepříznivého společenského fenoménu se řadí nyní i sexuální zneužívání dětí – Child Sexual Abuse (dále jen CSA). Podle definice Rady Evropy z roku 1992 se jím rozumí každé nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoli, komu je dítě svěřeno do péče, nebo kýmkoli, kdo se s dítětem dostal do nějakého styku.

Jeho mimořádná závažnost v rámci CAN se začala projevovat zvláště od 70. let 20. století, a to ve všech formách a projevech. Nejzávažnější z nich se ukázalo v 80. a 90. letech komerční sexuální zneužívání dětí či jejich exploatace (Child Sexual Exploitation of Children, dále jen CSEC). V té době se odborná i laická pozornost začala intenzivněji věnovat této závažné problematice. A to jak z hlediska relativně vysoké incidence a prevalence tohoto jevu v různých zemích světa i některých kontinentech, tak z hlediska jeho závažného nebezpečí pro stav a celkový vývoj zasaženého dítěte. Bývá také oprávněně spojován s celou řadou asociálních a antisociálních jevů – ať v příčinných, sousledných nebo následných souvislostech. To akcentuje tuto nepříznivou situaci a její důsledky nejen pro rodinu dítěte, ale v podstatě i pro celou společnost. Tyto skutečnosti ukázaly na nutnost postavit se proti tomuto mnohotvarému, krajně negativnímu jevu a soustředěně proti němu bojovat.

Jeho poznávání vycházelo ze sběru klinických poznatků, praktických zkušeností a jejich analýz. Na ně navazovaly nejrůznější pojaté studie – od případové práce až k regionální, osvětlující mimo jiné složitost diagnostiky tohoto nepříznivého fenoménu, stanovení jeho přesné, široce pojaté diagnózy a prognózy. A jim odpovídající náležitá komplexní terapie a rehabilitace v návaznosti na sociálně právní, a vyžaduje-li to povaha činu, i trestně právní řízení. To vše v rámci interdisciplinární, mezioborové péče o takové děti.

Její důležitou součástí je všestranná prevence, schopná účinně čelit tomuto závažnému společenskému zlu, a to na všech úrovních a všemi způsoby. Nikoli bezvýznamná se jeví nedostatečnost v detekci a sledování výskytu tohoto jevu a jednotlivých jeho forem. Z toho vyplývá také nutnost věrohodného monitoringu.

Vedle interdisciplinárně pojatého vědeckého i klinického úsilí je i zde, pro mimořádnou závažnost tohoto fenoménu a jeho internacionální rozměr, nezbytná mezinárodní spolupráce. V tomto případě byla iniciována a úspěšně rozvíjena první mezinárodní nevládní organizací ECPAT (End of Child Prostitution of Asian Tourism). Ta se také podílela na 1. i 2. světovém kongresu, zaměřeném proti CSEC (Stockholm 1996 a Jokohama 2001). Mimo těchto dvou významných světových setkání se uskutečnila řada kontinentálních, regionálních i národních konferencí a porad, na nichž byla většinou přijata řada závažných strategií, opatření a postupů, jak vymýtit tento fenomén či jej alespoň omezit.

Zatímco stockholmský světový kongres upozornil důrazným způsobem na tento jev a vyzval k intenzivní spolupráci všechny země, především v oblasti tvorby vlastních akčních programů k boji proti tomuto zlu, jokohamské světové shromáždění celkově zhodnotilo dosavadní vývoj aktivit v boji proti CSEC od stockholmského setkání a jeho výsledky. Současně vyzvalo k hledání dalších cest a jejich realizaci proti tomuto fenoménu.

Z nich nejvýznamnější se stala nutnost přijetí v roce 2000 vypracovaného 2. Opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte o obchodu s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii (dále jen 2. OP) o boji proti těmto formám komerčního sexuálního zneužívání dětí. To se zde přesně definovalo, přičemž se jeho problematika rozšířila o obchod s dětmi i bez sexuálního kontextu. A tak se do obchodování s dětmi řadí i další komerční aktivity, počínaje obchodem s dětmi za účelem ilegálního osvojení a konče únosy dětí pro získání jejich orgánů k transplantaci.

V souvislosti s projednáváním přijetí 2. OP OSN se v České republice objevilo, proti drtivé většině členských zemí OSN, jež se k Protokolu již připojily, odmítavé stanovisko. To zabráňuje České republice již 4 roky tento závažný dokument přijmout a začlenit jej do své jurisdikce a implementovat jej do celkové péče o dítě takto ohrožené či zasažené, aniž by byly známy důvody, proč tomu tak je. Protože Ministerstvo zahraničních věcí ČR považuje tyto rozpory v přístupech k 2. OP za jakýsi handicap, který poškozují image České republiky jako země s dobrou profilací směrem k lidským právům, rozhodlo se vypsát svůj výzkumný projekt na téma „Problematika dětských práv v České republice s přihlédnutím k fenoménu CSEC“.

Projekt by měl zhodnotit především situaci mezinárodních standardů v dané oblasti a stav vnitrostátní legislativy. Vedle toho by měla být zhodnocena praktická a legislativní situace v zemích, které již k 2. OP přistoupily, s následnou srovnávací analýzou, která by vyústila v jasná doporučení českému právnímu řádu a současně by definovala problematické body současné situace v České republice. Zmíněná doporučení by se měla projevit i v možnostech, jak české problémy řešit v praxi.

Tohoto úkolu se ujala po dohodě s vědeckou radou Ministerstva zahraničních věcí ČR Zdravotně sociální fakulta JČU v Českých Budějovicích. Odpovědným pracovníkem (vedoucím řešitelského týmu) se stal prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc., členy výzkumného týmu pak odborník pro mezinárodní právo a odborník pro vnitrostátní právo a několik dalších pracovníků na smlouvy o činnosti. Vzhledem k závažné pro-

blematicke monitoringu tohoto jednoho z nejnepříznivějších současných sociálních fenoménů a jeho závažných nedostatků byla přizvána k spolupráci v této oblasti angažovaná absolventka Zdravotně sociální fakulty.

Výzkum byl rozvržen plánem práce od září 2002 do května 2003. Byl vypracován harmonogram práce při plném respektování požadavků na výzkumný projekt, stanoveny okruhy zkoumané problematiky, dohodnuty země, které by byly navštíveny (Švédsko a Francie). Postupně ve shodě s plánem práce byly pak jednotlivé úkoly plněny a konfrontovány se zúčastněnými resorty i odborníky.

Významnou pomocí pro posouzení celé situace byla 2. periodická zpráva ČR o implementaci Úmluvy o právech dítěte a její hodnocení Výborem OSN pro práva dítěte. Důležitá byla také zpráva vládní delegace na jokohamském světovém kongresu a Globální závazek Jokohama 2001.

Významné podkladové a doplňující texty řešitelů výzkumného projektu jsou uvedeny v příloze knihy. Velká část z nich již byla otisknuta v odborné literatuře.

Při ukončování této studie jsme nepředpokládali její publikaci knižní formou. Proto jsme shrnutí této práce publikovali v časopisu Zdravotnictví a právo (2/2004). Mezitím se však ukázal velký zájem o tuto práci a díky podpoře již uvedených organizací, za souhlasu nakladatelství ORAC jsme vydali tuto knihu.

2. Vývoj poznávání a současná situace komerčního sexuálního zneužívání dětí ve světě a u nás

(J. Dunovský)

Často bývá 20. století označováno jako století dítěte či jako století objevování dítěte a dětství. To proto, že se odborná i laická veřejnost začala soustřeďovat na poznávání nepříznivých stavů v životě a vývoji dítěte, způsobených většinou neadekvátním chováním dospělých kolem něj a nepříznivými podněty zvenčí – ať již nenáhodně nebo s úmyslem. A to hlavně tam, kde bylo riziko ubližování dítěti největší – což je bohužel paradoxně v rodině. Současně se tato pozornost soustřeďovala na zlepšování celkové péče o děti.

Dělo se tak v rámci poznávání a definování potřeb a požadavků dítěte a snahy adekvátně je uspokojovat. Na tomto základě se pak formulovala postupně práva dítěte jak na úrovni národní, tak mezinárodní, především však ve vztahu rodiče–dítě. Ten zde sehrává zvláštní roli.

2.1 Vývoj právního vztahu rodičů a dětí

V tomto procesu bylo nutno překonat v první řadě představu o dítěti jako pouhém objektu a absolutní otcovské moci v rodině, jež pramenila z dávného starověku. Tehdy s dítětem mohl otec jakkoli manipulovat, mohl jej zabít, odložit do džungle, shodit ze skály, prodat do otroctví apod. Křesťanství přiznalo dítěti duši a charakter lidské bytosti. Současně zakázalo zabíjet děti, když se ve 4. století našeho letopočtu stalo státním náboženstvím.

Přes tento zákaz však stále přetrvávala v dalších etapách vývoje lidstva a vztahu rodiče–dítě **otcovská moc**, ačkoli její intenzita postupně slábla. U nás tomu tak bylo až do roku 1949, kdy zrovnoprávnění otce i matky přineslo nové označení vztahu mezi rodiči a dětmi – **rodičovská moc**. Tento vztah rodičů a dětí byl až do této doby stále vázán na moc rodičů nad dětmi, a to i po stránce obsahové. Vlivem Charty práv dítěte z roku 1959 byla u nás přijata v novém zákoně o rodině odlišná formulace tohoto vztahu – **práva a povinnosti rodičů**.

V poslední úpravě tohoto zákona je vztah rodičů a dětí vyjádřen jako **rodičovská odpovědnost**. Stalo se tak pod vlivem Úmluvy o právech dítěte z roku 1989, jež přináší dítěti řadu nových práv. Nejvýznamnější z nich je jeho právo na co nejlepší zájem o ně, jež je třeba současně chápat jako prioritu v péči společnosti o dítě. Dále je to právo na co nejlepší jeho prospěch a vývoj, právo nebyť jakkoli diskriminováno a právo na dosažení plné rovnosti a právní subjektivity v souladu s Listinou základních práv a svobod a nikoli naposledy právo na společenskou participaci a řada dalších, tak jak je vyjmenovává či určuje Úmluva o právech dítěte. Uvedená charakteristika právního vztahu rodiče (otec) a dětí je výsledkem neustále se měnícího života společnosti a jejich jednotlivých skupin a reakcí na ně. Důležitou roli zde hrají i stále více se prosazující demokratické principy v jejím vývoji. Ty se nemohly vyhnout ani

nejrůznějšímu ubližování dítěti, jeho zneužívání ve společnosti, poruchám jeho vývoje i účinné pomoci a podpoře pro ně, jestliže se dostalo do nějaké zvláště nepříznivé situace. Zásadní změny v chápání dítěte a dětství v přístupech k němu a odpovědnosti společnosti za jeho blaho přineslo 18. století v rámci osvícenství (Rolland, R., 1948; Steffen, K., 1939). Nelze ovšem pominout předzvěst těchto změn v poznávání dítěte a v péči o ně, které téměř 100 let předtím přinesl J. A. Komenský.

Teprve však 19. století definitivně zajišťuje tyto nové trendy v chápání a postavení dítěte ve společnosti, ve stále racionálnějším poznávání dítěte a jeho vývoje. A to jak v normálních podmínkách, tak v podmínkách patologických (v bídě, hladu, těžké tělesné práci, v jeho nepříznivém zdravotním stavu a vývoji, tělesném a duševním utrpení atd.). To vše vyúsťovalo do prvních, byť dílčích formulací práv dítěte (např. tzv. dětské zákony – Childrens' Acts v Anglii, zakazujících postupně různé formy dětské práce až k jejímu plnému zákazu).

Zvláštní zřetel byl přitom věnován problematice dětí ve zvlášť obtížných situacích, způsobovaných nejrůznějšími endogenními i exogenními příčinami, hledáním a nalézáním způsobů, jak je řešit. Rozhodujícím principem pro úspěch tohoto úsilí se staly interdisciplinární přístupy především oborů, angažujících se v péči o dítě včetně rozvíjejících se aktivit dobrovolných a charitativních, zaměřených na pomoc a podporu různě potřebných dětí a mladistvých (Peiper, A., 1996; Dunovský, J. et al., 1999).

2.2 Dítě a jeho práva v základních mezinárodních dohodách

Postupně vznikající národní i mezinárodní organizace a instituce iniciovaly a prosazovaly rozvoj a zkvalitnění péče o dítě a jeho ochranu. To také zakotvily v nejrůznějších úmluvách, dokumentech i doporučeních. Snad prvním takovým mezinárodním dokumentem, týkajícím se ochrany dítěte, bylo vyhlášení zákazu dětské práce, přijaté ke konci 19. století Všeobecnou konfederací práce. Tento zákaz svým způsobem předznamenal ohromný rozvoj péče o dítě ve 20. století (Červinková–Riegrová, M., 1894).

2.2.1 První dohody o právech dítěte

V roce 1924 byla v Ženevě přijata **Deklarace práv dítěte**, zavazující státy, jež k ní přistoupily, poskytovat všem dětem co nejlepší péči, rozvoj a ochranu, dostaly-li by se do jakkoli nepříznivé situace. Dítěti by se takové pomoci mělo dostat vždy jako prvnímu.

V roce 1959 Spojené národy schválily **Chartu práv dítěte**, jež se cíleně zaměřovala na prosazování optimálního vývoje každého dítěte a jeho ochrany. Každé dítě má mít zajištěno ke svému plnému rozvoji dostatek lásky a porozumění především v péči vlastních rodičů. Není-li to možné, stát toto právo musí náležitě uspokojit. Zvláštní ustanovení (celkem z deseti) jsou věnována právům dítěte na ochranu před jakýmkoli zneužíváním, ubližováním, vykořisťováním a zanedbáváním, obchodem s ním a jeho diskriminací. Charta – v podstatě jako první z právních dokumentů – zmiňuje i význam prenatálního, perinatálního a postnatálního období a kvalitní péči o plod a dítě, a též péči o matku před narozením a po narození dítěte.

Tento závažný mezinárodní dokument významně ovlivnil tehdy připravovaný československý zákon o rodině, přijatý v roce 1963, přisuzující mimo jiné proti tehdejší ideologii první a rozhodující odpovědnost rodičů a rodiny za dítě (*Dunovský, J et al., 1999*).

2.2.2 Úmluva o právech dítěte z roku 1989

V roce 1989 přijaly Spojené národy Úmluvu o právech dítěte, jež přiznává dětem na celém světě plná lidská práva a zavazuje účastnické státy k právnímu zakotvení těchto základních práv dětí do vlastního zákonodárství. Jde o obsažný dokument, který shrnuje dosavadní, stále dokonalejší a hlubší poznání o stavu a vývoji dítěte v normě i patologii, o jeho potřebách a požadavcích, jež musí být adekvátně uspokojovány. Nezapomíná ani na povinnosti rodičů náležitě pečovat a vychovávat své děti, ani na povinnosti státu jim v tomto úsilí pomáhat. A to hlavně tam, kde se **nemohou, neumějí nebo nechťejí o své děti starat**. Povinnosti rodičů i státu se totiž současně stávají právy dítěte, jež jsou v plném souladu s právy, obsaženými v Listině základních práv a svobod (*Dunovský, J et al., 1999*).

Úmluva se tak zabývá naplňováním v ní stanovených práv všech dětí, jejich spravedlivým prosazováním a rozšiřováním. Jde při tom v podstatě o 4 okruhy:

- práva statutární,
- práva na rozvoj a přežití,
- práva na společenskou participaci,
- práva na plnou ochranu.

Ta se týkají všech dětí a zvláště těch, jež jsou jakkoli ohroženy či postiženy. Tedy dětí ocitajících či ocitnuvších se ve zvlášť nepříznivých situacích. Mezi ně patří i děti, o které se zajímá tato studie. Proto jim bude v dalších částech věnována zvýšená pozornost (*Peiper, A., 1966*).

2.2.3 Ublížování dítěti

Jednou z nejzávažnějších skupin ohrožených a postižených dětí byly a jsou děti, s nimiž je úmyslně špatně zacházeno a je jim nejrůznějším způsobem ublížováno. Jsou týrány, zneužívány, zanedbávány i vykořisťovány (*Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z., 1995*). Stále častěji se začaly objevovat v klientele lékařů, sociálních pracovníků, psychologů a pracovníků orgánů činných v trestním řízení. Následně pak v hodnocení situace dětí ve světě i v různých zemích, včetně naší. Svědčí o tom pravidelně jednou za rok vydávané Zprávy o stavu dětí ve světě (UNICEF). U nás se touto problematikou zabývali Kovařík a Kukla, když ji uvedli jako závažný problém ve své rozsáhlé práci Situační analýza dětí v České republice (*Kovařík, J., Kukla, L., 1996*) v roce 1996. Byla vydána Českým výborem pro UNICEF. Jde o velmi podrobnou a neobyčejně informativní, cennou publikaci, z níž je ještě dnes možno čerpat. Byla první, bohužel však do dnešního dne poslední.

2.2.4 Vývoj, identifikace a formy úmyslného ubližování dětem

V polovině 20. století si rentgenologové, ortopedové a chirurgové začali všimnout závažných somatických poškození dětí, způsobených zjevně jinak než nahodilým úrazovým dějem – tedy záměrně. Nazvali tato poškození (zlomeniny, popáleniny, různé rány, krvácení nejružnějšího druhu i smrt) „**neúrazovými zraněními**“. Šetření nejčastěji odhalila jako původce tohoto úmyslného ubližování dítěti – na tehdejší dobu překvapivě – některého ze členů vlastní rodiny dítěte.

Američan Dr. Kempe v roce 1962 na základě rozsáhlého výzkumu dětí, zasažených takovýmto zraněním, nazval tento jev „**syndromem bitého či týraného dítěte**“ (Battered Child Syndrom). Zasloužil se při tom o prosazení prevence tohoto jevu a hlavně jeho povinného hlášení, vztahujícího se i na soukromé praxe lékařů – jev v Americe dosud nevídaný – nazvaný „Battered Child Law“.

V krátké době se rozvinul široký výzkum v řadě zemí, který ukazoval na jedné straně úzkou souvislost tělesného týrání s psychickým a naopak, na straně druhé týrání s úmyslnou (nebo též neúmyslnou) ne-péčí rodičů o dítě – tedy zanedbáváním. Brzy se ukázalo, že toto propojení se vztahuje i na sexuální oblast života dítěte, tedy na jeho sexuální zneužívání v jakékoli podobě.

V bývalém Československu začaly studie této problematiky až v 70. letech. První pracovní schůze Československé pediatrické společnosti na toto téma se konala v roce 1970 v Pardubicích pod vedením prof. Ringela (*Ringel, J., 1971*) a pak až za 10 let v Praze. To již ve světě pracovala intenzivně Mezinárodní společnost pro prevenci CAN (ISPCAN) a vznikala řada dalších, nejčastěji národních nebo regionálních organizací. U nás dosud nebylo takové společenství založeno, i když v roce 1993 (*Sborník abstrakt 3. evropské konference o týraném a zneužívaném a zanedbávaném dítěti, 1993*) byla v Praze uspořádána 3. evropská konference věnovaná syndromu CAN. To se již také u nás začala posilovat základní orientace od týraných a zanedbávaných dětí k dětem sexuálně zneužívaným (CSA), jejichž problematika jak z hlediska výskytu, tak z hlediska závažnosti vystoupila neobyčejně do popředí. Současně se začal tento fenomén projevovat stále jasněji jako jeden z nejnebezpečnějších jevů v péči o děti vůbec.

V procesu poznávání příčin a projevů špatného zacházení s dětmi, které může mnohdy vést až k jejich smrti, převážně však k jejich tělesnému, duševnímu a společenskému poškození či neprospívání, se začaly hledat způsoby a cesty, jak takovému zacházení s dětmi zabránit. Zvláště tehdy, není-li takové zacházení dostatečně zjevné. Dále jak děti léčit, popřípadě rehabilitovat. A samozřejmě jak špatnému zacházení předcházet. Ubližování dítěti je většinou způsobeno mnoha příčinami a mechanismy, často různě zřetězenými a propojenými. Mnohdy však i sobě kontradiktoryními (zvláště v oblasti sexuální).

Ubližování dítěti má rozsáhlou symptomatologii, má mnoho forem a způsobů. Nejčastěji se odehrává v dysfunkčních a afunkčních rodinách. To jsou také všechno důvody pro to, aby detekce a diagnostika ubližování dítěti a jeho řešení byly usku-tečňovány na multidisciplinárních, mezioborových a komplexních principech.

Jak již bylo naznačeno, v minulosti se běžně zacházelo s dětmi velmi krutě jako s objektem či majetkem v rámci mocenského postavení otce a posléze obou rodičů, aniž to bylo chápáno jako něco nemorálního. Teprve koncem 19. století se tohoto problému začínají ujmát filantropové, zvláště lékaři, kněží, učitelé a právníci. Za-

kládají první charitativní spolky a zařízení pro ochranu ohrožených a postižených dětí. Je zajímavé, že se tak dělo v souvislosti s ochranou zvířat v USA, Velké Británii a dalších zemích. To platí svým způsobem dosud i o nás. I když již řadu let máme zákon o ochraně zvířat, nemáme dosud zákon o ochraně dětí!

V dalším rozvoji péče o dítě se zřetelněji ukazovalo, že mezi ubližované děti patří hlavně děti týrané, zneužívané a zanedbávané. V rozpoznávání a řešení jejich problematiky, včetně sexuálního zneužívání, se postupně formuloval mnohotvarý, svou závažností a četností velmi nebezpečný jev (Dunovský, J. et al., 1999; Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z., 1995).

Syndromem CAN se rozumí: jakákoli nenáhodná, preventabilní, vědomá či nevědomá činnost rodičů, vychovatelů nebo jiné osoby vůči dítěti, jež v dané společnosti je nepřijatelná či odmítaná a jež poškozuje tělesný, duševní a společenský stav i vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt (Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z., 1995).

V řešení této problematiky se záhy ukazuje, že nestačí pouhá filantropie, ale že je tu bezpodmínečně nutná účast odborných pracovníků a jejich práce založená na komplexních, interdisciplinárních principech.

Tělesné týrání a zanedbávání dětí

Tělesné ubližování dítěti a jeho týrání a na druhé straně úmyslné zanedbávání byly racionálně poznávány a řešeny jako první ze všech. A to jak z hlediska etiopatogenetického, tak i symptomatologického, ve své podobě „aktivní či pasivní“. Společným jmenovatelem pro všechny tyto stavy i děje jsou různé závažné škody na tělesných strukturách a funkcích dítěte. Z hlediska diagnostiky je zde nejvýznamnější celkové neprosívání, jež může mít též organickou příčinu, např. malabsorpční syndrom, nebo různá závažná chronická onemocnění poranění či jiná strádání bez příčinné účasti dospělého.

Psychické týrání a zanedbávání dětí

S poznáním tělesného týrání a zanedbávání dětí se stávala stále patrnější bezprostřední souvislost s dalšími formami ubližování dítěti, především s jeho psychickým týráním a zanedbáváním. Dítě se bojí útoku, ponižování, nadávání. Dostává se do společenské izolace buď samo, nebo třeba společně se svou matkou (násilí v rodině). Podstatou psychického zanedbávání, známého u nás více pod pojmem **psychická deprivace v dětském věku**, je nedostatek psychických podnětů, projevů lásky rodičů k němu, nízká úroveň jeho pocitu bezpečí a jistoty atd. Tato oblast je u nás díky Langmeierovi a Matějčkovi (Langmeier, J., Matějček, Z., 1963) dostatečně známa a jsou z ní mimo jiné vyvozeny dostatečné závěry v péči o dítě.

Bylo již zmíněno, že k těmto formám a způsobům ubližování dětem bylo přiřazeno sexuální zneužívání dětí, rovněž ve svých rozličných mechanismech a podobách. Například dotykové, kam patří i penetrační, a nedotykové, opět v nejrůznějších podobách. O nedotykovém mechanismu se dlouho neoprávněně tvrdilo, že není zdaleka tak nebezpečný jako zneužívání kontaktní.

Sexuální zneužívání dětí

V 70. letech minulého století se v řadě západních zemí začali odborníci věnovat problematice sexuálního zneužívání dětí. I když se v minulosti takové zacházení s dětmi

vyskytovalo, bylo buď zakazováno, nebo přehlíženo. Nicméně v kontextu vývoje společnosti vystupuje problematika tohoto typu zneužívání dětí stále více do popředí. Je přitom v převážné míře vázáno na rodinu, včetně možnosti incestuálního styku.

Sexuálním zneužíváním dětí – CSA – se podle usnesení Rady Evropy v roce 1992 rozumí **nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoli, komu je dítě svěřeno do péče, nebo kýmkoli, kdo se s dítětem dostal do nějakého styku.**

Pro zjišťování tohoto fenoménu u dětí se vycházelo a vychází z výskytu nejrozličnějších příčin, mechanismů i forem sexuálního zneužívání. V této době se také přičleňuje sexuální zneužívání – vzhledem k tomu, že jde i zde o ubližování dítěti – k ostatním syndromům tělesného, psychického týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte. A vytváří jednotný, velmi plastický a rozmanitý syndrom CAN. Evidence tohoto jevu příslušnými orgány státní správy dovoluje pro svou nedokonalost pouze podchytit incidenci daného problému v populaci. Hodnoty udávané příslušnými orgány se přitom na různých místech a v různých zemích často velmi liší. Naproti tomu je uváděn výskyt syndromu CAN v USA jako relativně stálý (přes 2 000 000 hlášených dětí, z nichž u necelého milionu byl syndrom CAN potvrzen). To představuje roční incidence tohoto jevu asi u 1–2 % dětské populace. Podobné údaje uvádí řada rozvinutých států. Z této incidence CAN se odhaduje, že asi jedna třetina dětí je sexuálně zneužita (*Dunovský, J. et al., 1999; Bentovin, A., 1998; Weiss, P. et al., 1998; Vaničková, E., 2001*).

Mimořádná obtížnost odhalování a prokazování syndromu CSA (pokud se nejednalo o zjevný či otevřený sexuální útok) způsobila, že tento syndrom se začal detekovat, kvalifikovat a kvantifikovat relativně pozdě a pomalu. Právě první studie o incidenci a prevalenci tohoto jevu v populaci ukázaly jeho vysoký výskyt (10–60 % u dívek a polovina chlapců, při obecně velkých rozdílech v populaci). Tato zjištění překvapila angažované odborníky v této oblasti a soustředila jejich pozornost na tento jev, na jeho příčiny, mechanismy, klinické obrazy, léčbu a terapii. A to hlavně v souvislosti se zjišťovanými dlouhodobými i trvalými nepříjemnými následky jím zasažených dětí, posléze i dospělých.

Z těch nejzávažnějších forem projevu syndromu CSA se v 80. a 90. letech ukázalo sexuální zneužívání dětí, spojené s obchodem s nimi, posléze i s organizovaným zločinem, jako velmi závažný a po celém světě rychle se šířící jev. Nebyl sice neznámý, ale svou náhlou globalizací, četností a závažností překvapil a vyvolal rozvíjející se reakci proti němu. Nejprve v nejvíce zasažených zemích (v Thajsku, Hongkongu, Malajsii, Brazílii, Venezuele, Holandsku, Belgii a jiných). Dále v různých světadílech, především v Asii a Africe. Nejčastěji se však vyskytuje tam, kde je velký společenský, hospodářský rozvrat a nezkontrolovatelná vojenská činnost.

Tento typ sexuálního zneužívání byl nazván komerčním sexuálním zneužíváním dětí či jejich exploatací.

2.2.5 Komerční sexuální zneužívání dětí

Jde o jednu z nejtěžších forem CSA. V literatuře je označováno anglicky Commercial Sexual Exploitation of Children (dále jen CSEC) a v posledních letech na sebe soustřeďuje značnou pozornost světové odborné i laické veřejnosti. Nejde jen o jeho aktuální zasažení stavu dítěte, ale hlavně o relativně vážné poškození jeho vývoje

až do dospělosti. Také se jedná o spojení s celou řadou asociálních a antisociálních jevů u všech zúčastněných. To akcentuje nepříznivou situaci nejen pro rodinu dítěte, ale v podstatě i pro celou společnost. Tyto nepříznivé skutečnosti ukázaly na nutnost postavit se proti tomuto mnohotvarému, krajně nepříznivému jevu a soustředěně proti němu bojovat.

CSEC je obecně definováno jako „**každé užití dětí pro sexuální účely za finanční či jinou odměnu**“. Tento obchod je organizován dealery pro zájemce – dítě je tu jejich zbožím. CSEC se stalo pro celou společnost tak závažným problémem, že byl svolán 1. Světový kongres proti komerčnímu sexuálnímu vykořisťování dětí, který se uskutečnil ve Stockholmu v dubnu 1996. Závěry tohoto 1. světového setkání „Deklarace a Plán akcí proti CSEC“ přinesly jasné směrnice nejenom pro celý svět, ale i pro nás.

Prvotní podnět k tomuto setkání expertů a politiků byl explozivní růst CSEC v Asii, kde hlavně v její jihovýchodní části se stále houfněji využívaly děti pro tyto účely (ať pro únos či jejich využití v rámci sexuálního turismu). Proto bylo třeba snažit se tyto aktivity zastavit nebo alespoň omezit. Záhy se však ukázala tato problematika jako velmi závažná také v Americe (např. v Jižní, známé obchodem dětí pro transplantaci orgánů, ale i v Severní, kde se vyskytují všechny formy tohoto závažného jevu v relativně vysokých počtech a závažnosti). Proto si tato zjištění vyžádala a stále vyžadují zvýšenou pozornost a účinné aktivity v boji proti němu. V dobře vedeném monitoringu v USA, včetně živého registru pravomocně odsouzených pachatelů pro trestné činy proti dětem, vykazují roční incidenci CAN podle povinného hlášení přes 2 200 000 případů s následným potvrzením milionu z nich.

Rovněž v Evropě narůstá nebo se stává zřejmějším syndrom CSA i CSEC. O tom svědčí různé aféry, z nichž snad nejznámější a nejnebezpečnější, je rozsáhlý a dosud neskončený Dutrouxův případ v Belgii. Ale i Česká republika má své problémy a „aféry“ s CSA a CSEC. Uvádí je zpráva magazínu Spiegel o dětské prostituci a německých pedofilech na Chebsku a jeho tvrzení, že Praha je „největší ráj sexuálního turismu“ v Evropě (kolem roku 2000). Policie tehdy po důkladném šetření nezjistila na Chebsku žádný případ pohlavního zneužívání dětí.

Před několika lety tu probíhala velká aféra na silnici E55 na Teplicku. Hlavními představitelkami byly romské dívky ze Slovenska, jejich děti bez státního občanství a řada dalších skutečností. U nás i v zahraničí to vzbudilo velkou odezvu a naše úřady se začaly tímto problémem více zabývat. V době probíhající oponentury této práce se tento problém opět objevil na veřejnosti, tentokrát i evropské. Byl uveden jako oficiální zpráva Německého výboru pro UNICEF, založená na publikaci knihy „Kinder auf dem Strich“. Napsala ji socioložka C. Schauerová, která několik let pracovala na Chebsku v dobrovolné organizaci Karo. Nyní podala své poznatky a zkušenosti prý z pozorování 500 dětí. Zpráva vzbudila naši nesouhlasnou reakci. Současně však i velký zájem ověřit tato závažná tvrzení s oprávněnou otázkou autora této statě, zda se skutečně chceme dobrat plně pravdy o dané problematice.

Tři hlavní formy komerčního sexuálního zneužívání dětí

Obchodování s dětmi

Vymezení této formy CSEC, její obsah, rozsah a definice, prošly zajímavým vývojem, jenž sám o sobě ukazuje na její složitost a zařazení. Prvotně bylo toto zneužívání a vy-

kořisťování dětí označováno jako sexuální turistika či mobilita dětí a žen. Označení vzniklo ve vztahu k základnímu mechanismu tohoto způsobu ubližování až ničení dětí. A to pod výrazným vlivem významné mezinárodní nevládní organizace ECPAT, která s tímto problémem zápasí již od 90. let. Na této definici se dosud, přestože se situace a formy CSEC změnily a mění, trvá. Nicméně v rámci příprav 1. Světového kongresu ve Stockholmu se tento pojem změnil na komerční sexuální vykořisťování dětí. To poskytlo oficiální označení fenoménu, kvůli němuž byl kongres svolán. Druhý Světový kongres v Jokohamě pak rozšířil obsah a rozsah tohoto jevu i na prodej dětí nejen v sexuálním kontextu, ale i nesexuálním (např. prodej dítěte za účelem získání jeho orgánů či jeho osvojení). Začalo se užívat pojmu obchodování s dětmi. Jde o jakoukoli transakci, na jejímž základě je předáno dítě jednou osobou nebo skupinou osob jiné osobě či skupině osob, a to za úplatu nebo poskytnutí jiného plnění.

Ve světě jsou nejvíce ohroženy děti žijící bez rodičů, bez rodiny, děti ulice (children of the street).

Obchod s dětmi představuje multimiliardový dolarový průmysl, který má mnoho forem a projevů. Pro zasažené děti často znamená nezměrné utrpení a těžkou újmu na zdraví a zdravém vývoji, mnohdy zničený život.

Kazuistika 1

Čtrnáctiletá dívka z rozvrácené a sociálně velmi dysfunkční rodiny byla pro vymyšlené zdravotní obtíže nejrůznějšího charakteru opakovaně (až 28×) vyšetřována v různých pražských klinikách a ambulantních zařízeních včetně řady RTG vyšetření, CT vyšetření i magnetické rezonance. Asi 2 roky v podstatě nechodila z tohoto „důvodu“ do školy (Münchhausenův syndrom v zastoupení). Poté začala kamarádit s dívkami z rozsáhlé a těžce maladaptované rodiny. Ta ji při jedné návštěvě unesla do jiné části Prahy a nutila ji večer i v noci nabízet se ve středu města. Když to odmítala, zavřeli ji a posléze jí hrozili odvezením do Německa do nějakého nevěstince v Mnichově. Podařilo se jí utéci domů. Matka ji příliš radostně nepřijala, a tak se děvče znovu vrátilo k této rodině. Zde ji začal jeden z mladých mužů pohlavně zneužívat. Vrátila se opět domů, matka ji odvedla do Dětského krizového centra, kde po podrobném komplexním vyšetření byly zjištěny závažné poruchy chování, úplná deflorace, tetováž, „rituální“ jizvy na předloktí a rukou. Zmíněný Münchhausenův syndrom byl potvrzen. Byla dále zjištěna dětská mozková dysfunkce a rozvíjející se psychopatické rysy. Případ jsme ohlásili policii, která převzala vyšetřování celého případu. My se pak snažili o psychoterapii a rodinnou terapii. Navrhli jsme umístění ve výchovném dětském domově.

Dětská prostituce

Dětská prostituce představuje využívání dětí při sexuálních aktivitách za úplatu nebo za poskytnutí jiného plnění. V České republice významně vzrostla po otevření hranic v roce 1989. Tento problém je navíc komplikovaný skutečností, že obecná prostituce v České republice není trestným činem a její soudní projednávání potřebuje užítí jiných trestných činů (např. kuplířství, omezování osobní svobody aj.).

Kazuistika 2

Do Dětského krizového centra zavolal 12letý chlapec. Žádal o pomoc v problémech, do kterých se dostal, když se seznámil v jistých pražských lázních se skupinou cizinců.

Pozvali jej do bytu, patřícímu jednomu z nich. Nabídli mu pornografické obrázky k prohlížení, vlně se k němu chovali. Příště na něm žádali fotografovat jej při pózování, nejprve oblečeného, pak nahého, posléze při různých sexuálních aktech (masturbace) a konečně sexuální styk s muži v nejrůznějších polohách. Za tyto návštěvy dostal velké množství peněz, jimiž postupně, aniž si toho doma či ve škole všimli, hostil své kamarády. Zval je do heren, do restaurací, cukráren. Vše za ně platil. Poté jeho cizinečtí přátelé žádali další chlapce. Vzhledem k tomu, že byl velmi organizačně schopný, dokázal vybudovat dobře fungující skupinu hochů, která ve velkém sloužila svým hostitelům. Ti nežádali již jen pornografii (aktivní proti pasivní – prohlížení obrázků), ale pravidelný homosexuální styk v nejrůznějších podobách.

Situace se mu však vymkla z rukou, nevěděl kudy kam, a proto požádal o pomoc. Okamžitě jsme jej pozvali. Přišel sám, přiměřeně vyvinutý chlapec, velmi inteligentní, nervózní. Vše podrobně vypověděl, uvedl jména cizinců, kteří jej takto využívali i dalších chlapců. Pozvali jsme jeho matku, která o ničem nevěděla a byla nesmírně překvapena. Nic na něm prý nepoznala. Přestože chodil pozdě domů, měl spoustu peněz a snad i občas pil (drog se prý nikdy nedotkl, i když byly k dispozici). Rovněž škola nic nevěděla, chlapec se dobře učil, choval se velmi dobře. Všichni učitelé byli překvapeni, když jsme pak celou záležitost s nimi probírali. Školu to silně zasáhlo.

Celou záležitost jsme okamžitě předali policii. Ta byla námi také překvapena. Ale jinak – nepřiznivě, i když nás nehubovali. O celé skupině cizinců totiž již věděli, s několika vyslanectvími byli v kontaktu a získali souhlas k jejich zatčení. Po našem zásahu se však zahraniční „hosté“ okamžitě ztratili. Vyšetřování trvalo dlouho, pomohli jsme prosadit mírné řešení: psychoterapii. Dohled přebralo oddělení péče o rodinu a děti.

Tato kazuistika současně ukazuje na to, jak dětská pornografie přechází či uvádí dětskou prostituci a naopak. Potvrzuje, že se různé formy komerčního sexuálního zneužívání dětí vzájemně prolínají. To se týká také homosexuálních pedofilních aktivit, zvláště u dospívajících chlapců.

Dětská pornografie

Dětskou pornografii chápeme jako jakékoli zobrazování dítěte, účastníka se skutečné nebo předstírané explicitní sexuální aktivity, ať již je to jeho zpodobení, provedené jakýmkoli způsobem, a rovněž tak jakékoli zpodobení sexuálních orgánů dítěte, určené primárně k sexuálním úkonům. V České republice pornografie v poslední době vzrostla. Svědčí o tom řada odhalených případů, začínajících prohlížením pornografických obrázků, filmů a končících zobrazováním dětí v nejrůznějších sexuálních aktivitách a propadajících se do prostituce. V mravnostních trestných činech je vedena pod pojmem ohrožování mravnosti, jež v policejních statistikách vykazuje jistý vzestup. Je často spojována s pedofilií i s různými nejtěžšími formami sexuálního zneužívání, jako je sadismus a masochismus až sexuálně motivovaná vražda. Využívání dětí mladších 15 let pro pornografické časopisy rovněž vzrostlo, stejně tak jejich filmování a zobrazování na videu a internetu. Právě internet přinesl do celého problému úplně nové prvky, nikoli jen v oblasti anonymního šíření obrazů a dějů, ale hlavně v jeho závažnosti a ohrožení (tzv. tvrdé porno) pro dobrý vývoj dětí.

Proto také v roce 1999 Policie ČR zřídila, v kontextu se zahraničím, zvláštní útvar pro potírání počítačové kriminality, jenž se zabývá zvláště bojem proti výrobě a rozšiřování internetové dětské pornografie. První příznivé výsledky se již projeví. Velmi obtížné je zjišťování výrobců a dodavatelů tohoto zobrazování dětí na internetové síti.

Vážným problémem je získávání obětí. U dívek se tak děje často s jejich formálním souhlasem, někdy i se souhlasem jejich rodičů (jde v podstatě o přímý prodej nezletilých, až k jejich únosům a zavlčení do ciziny). Zvlášť nebezpečné je získávání mladistvých dívek do ciziny na lákavé inzeráty nabízející místo barmanky, tanečnice, nebo „výhodný“ sňatek. Většinou takový způsob „náboru“ končí ponižující detencí ve veřejném domě a nemožností návratu domů. U chlapců je situace jiná. Nejčastěji jsou získávání pro pedofilní homosexuální prostituci organizátory sexuální turistiky, dnes z nejbližšího zahraničí. Omezování jejich svobody není příliš časté. Většinou se totiž rozhodují sami a sami pak se svým partnerem udržují různé dlouhý a intenzivní vztah. Tato komunikace většinou začíná prostřednictvím dětské pornografie, rovněž dobře organizované.

Specifické rysy CSEC

Komerční forma sexuálního zneužívání dětí přináší některé zvláštnosti do celého obrazu CSA.

Především se dotýká podstatně více jedinců než jednoho sexuálního abúzora a jeho oběti. Do tohoto procesu současně vstupují organizované aktivity, které jen připravují, provádějí nebo zajišťují celý proces uspokojování sexuálních abúzorů. Jak organizátoři, tak žadatelé žijí často daleko od místa činu.

Na druhé straně může více abúzorů zneužít či znásilnit jedinou oběť. Takové situace hraničí již se samotnou její existencí. Komerční motiv tu bývá přehlušen sexuálním násilím, jež samo o sobě – na štěstí zcela výjimečně – je důvodem takového činu. Tato komerce se vyznačuje značnou mobilitou, překračující většinou státní hranice. Tím se současně internacionalizuje a stává se mezinárodním jevem. Nabývá přitom neustále více rysů organizovaného zločinu a dítě se stává přímo jeho součástí či objektem, vlastním „zbožím“. V současné době se to dotýká i České republiky.

To charakterizuje i oběti zmíněného jevu. Zatímco při nekomplikovaném sexuálním zneužívání dětí hraje rozhodující roli více či méně narušená rodina a abúzora je nutno hledat především v ní, při komerčním sexuálním zneužívání jde většinou o přímé násilí či nátlak zprostředkovatelů i abúzorů k dosažení svých cílů zvenčí.

Komerční sexuální zneužívání dětí znamená vždy trestný čin. Proto je účast orgánů činných v trestním řízení nezbytná. Tento jev překračuje často národní hranice, a proto vyžaduje mezinárodní spolupráci.

Trestně právní úprava CSEC

Komerční sexuální zneužívání dětí, přestože jde o závažný trestní čin téměř ve všech podobách, není v českých zákonech definován jako celek. Nicméně jeho jednotlivé součásti nacházejí své příslušné dílky v našem trestním zákoně, podle kterých lze postupovat v trestně právním řízení (viz popis a analýza mezinárodní a národní jurisdikce ve 3. a 4. kapitole této práce).

Škola a CSEC

V převážné většině se komerční sexuální zneužívání dotýká školních dětí. Přesto se ve škole nevěnuje tomuto problému náležitá pozornost. A to jednak z neznalosti učitelů této problematiky, jejich nevšímavosti k ní, nadměrné stydlivosti, necitlivosti k zvláštnímu chování dítěte, jednak z jejich nedůvěry k dětem a nízké empatie k nim. To vše se pak vrací uzavřením se dětí před učitelem, jeho odmítáním a ztrátou důvěry. Učitelé mají obavy z povinného ohlášení týrání nebo zneužívání dítěte a z jednání s policií.

Proto je třeba již při podezření na CSA nebo CSEC poslat dítě ihned na vyšetření k dětskému lékaři, do dětského krizového centra, pedagogicko-psychologické poradny či do nemocnice, kde se postarají o další. Skutek či podezření na něj se hlásí orgánu péče o rodinu a děti, v urgentních případech přímo policii. O postupech a návodech pro učitele, co činit při zachycení takových případů CSA a CSEC, se toho v široké pedagogické obci mnoho neví. Proto je tak důležitý požadavek na náležité poučení pedagogů o této problematice a jejím řešení, zvláště pak o způsobech a metodách účinné prevence (Elliottová, E., 1994).

Veřejnost a CSEC

Zatímco syndrom CSA, jeho relativní četnost a závažnost pro děti jím zasažené jsou snad v široké veřejnosti dostatečně známy, u výskytu jeho komerční formy tomu tak není. Stále zde převládá obecné mínění, že takové zacházení s dětmi u nás neexistuje – a pokud se někdy objeví, je chápáno jako výjimka. Teorie vrcholu ledovce v této oblasti ve veřejnosti tedy neplatí, jde prý jen o mimořádný jev, který není třeba zvláště sledovat a věnovat se mu. A to i přesto, že se v České republice vyskytla řada případů CSEC v různých formách – jak v příhraničních oblastech, tak ve vnitrozemí. Ve výskytu, závažnosti, ale i obtížnosti detekce tohoto jevu převládá v rámci vnitrozemí Praha. Je tomu tak díky mezinárodním aktivitám, především 1. a 2. světovému shromáždění boje proti CSEC, a tlaku ze zahraničí řádně prověřit všechny případy, jež byly za komerční CSA označeny. Je třeba orientovat pozornost na rizikové oblasti, kde mohou být děti sexuálně vykořisťovány nebo kde s nimi může být takto zacházeno. Současně je nutné seriózním způsobem více informovat o výskytu CSEC či podezření na něj co nejširší veřejnost, včetně dětské. Samozřejmě pokud již chápe, oč běží. I zde platí zásada a právo dítěte, že nejlépe se ochrání samo. Pokud ovšem zná nebezpečí i způsoby, jak se má takovým nebezpečím vyhýbat, kdy a jak se samostatně útočnickovi postavit a kdy co nejdříve utéci. Mnohokrát více to platí u syndromu CSEC pro jeho mimořádnou nebezpečnost. Velmi zasvěceně o této otázce píše Elliottová (Elliottová, E., 1994).

Komerční sexuální zneužívání dětí v České republice

Tato forma sexuálního zneužívání dětí byla již popsána v kontextu jejího poznávání a řešení v naší zemi. Vznik české sociální pediatrie v 60. letech a její vývoj se staly základnou pro řešení těchto otázek – i za cenu medikalizace sociálního problému v naší zemi. V té době nebylo totiž nikoho, kdo by se zabýval tak závažnou problematikou (pokud byla vůbec přiznávána a povolena možnost ji pojmenovat a řešit) než sociálně orientovaní dětská lékařka.

V tomto směru byla významná konference Československé pediatrické společnosti v roce 1970 v Pardubicích (Ringel, J., 1971). Jejím cílem bylo upozornit na